

ktoré požiadavky na vyučovanie z pedagogického a psychologického hľadiska. Samozrejme, že so zreteľom na obmedzený rozsah tejto podkapitoly nemohol autor podať vyčerpávajúci výklad tejto závažnej problematiky, ktorá často býva predmetom samostatných monografií.

Je správne, že autor zaraďuje použitie veľmi krátkeho filmu do širšieho didaktického rámca. Na tomto mieste publikácie stojí za povšimnutie konštatovanie, že veľmi krátky film, v ktorom sa prezentuje iba jeden jav či proces, núti žiakov premýšľať a aktivizuje ich k samostatnej práci. Efektívnosť použitia veľmi krátkeho filmu vo vyučovacom procese je podporená výsledkami niektorých pedagogických výskumov. Zaujímavá je zmienka o efektívnom využití veľmi krátkeho filmu pri problémovom vyučovaní.

Z kapitoly, ktorú spracoval J. V. Trebišovský, vyplývajú široké možnosti využívania veľmi krátkeho filmu vo vyučovacom procese. Jej štúdiom čitateľ súčasne nadobudne dojem, že aj v budúcnosti treba pokračovať v skúmaní efektívnosti veľmi krátkeho filmu vo vyučovaní, a to v nadväznosti na využívanie ostatných didaktických náplní.

Učitelia ocenia v publikácii autorského kolektívu najmä metodické

návody na využitie veľmi krátkeho filmu v prvouke, vlastivede (spracoval dr. K. Tupý), fyzike (dr. O. Lepil, CSc.), brannej výchove (F. Černoch, CSc.) a prírodopise (dr. M. Němeček). Na týchto stránkach príručky sa čitatelia oboznámia s konkrétnym využívaním veľmi krátkeho filmu, ktorý možno použiť vo viacerých didaktických funkciách.

Užitočným doplnkom publikácie je zoznam krátkych filmov pre prvouku, vlastivedu, fyziku, matematiku, prírodopis, brannú výchovu a dokonca aj pre telesnú výchovu a pracovné vyučovanie. Vydarenú metodickú príručku uzatvára zoznam literatúry k problematike školskeho filmu.

Publikáciu autorov možno odporúčať nielen učiteľom v základných školách, ale tiež stredoškolským učiteľom. Nájdú v nej poučenie popri učiteľoch predmetov, ku ktorým príručka prináša metodické informácie, aj učitelia ostatných predmetov. Publikácia môže byť užitočná aj v rukách školských inšpektorov a riaditeľov škôl. Domnievame sa, že sa môžeme pripojiť k želaniu autorov, aby sa veľmi krátke filmy v maximálnej miere využívali vo vyučovacom procese.

V. ŠVEC

Ján Grác: *Psychológia samoučenia*. Bratislava, Obzor 1978. 272 strán.

Samostatné učenie dnes predstavuje jednu z najrozšírenejších fo-

riem získavania nových vedomostí a poznatkov. Naša moderná doba vyžaduje ustavičné dopĺňanie vedomostí, štúdium odbornej literatúry, neustále zdokonaľovanie. K tomu chce množstvom nových poznatkov

prispieť aj vedecká psychológia v snahe zefektívniť proces samoučenia.

Na spracovanie tejto závažnej problematiky sa podujal doc. dr. Ján Grác, CSc., a jeho monografia je uceleným pohľadom psychológa na proces samoučenia. Autor prístupnou formou sprostredkúva cenné poznatky a informácie, ktoré iste prispejú ku skvalitneniu procesu samoučenia.

V úvodnej kapitole „Vedeckotechnický rozvoj a jeho dôsledky na proces osvojovania poznatkov“ upozorňuje na explozívny rast potenciálu ľudských poznatkov a keďže predlžovanie školskej dochádzky nie je adekvátnym činiteľom, prostredníctvom ktorého by bolo možné riešiť problém kontinuálneho narastania poznatkov, stáva sa samoučenie mimoriadne aktuálnym. V ďalšom sa autor zaoberá možnosťami intenzifikácie a racionalizácie procesu učenia, pričom v racionalizácii vidí výhodnejší prostriedok zvyšovania výkonnosti, pretože pri racionalizácii možno dosiahnuť ten istý alebo vyšší výkon za ten istý čas, ale pri menšej námahe, alebo pri rovnakej námahe, ale za kratší čas. V praxi to znamená, že napr. v školách sa používajú rôzne audiovizuálne pomôcky, programované vyučovanie a pod.

Vzdelávací proces, v ktorom dominuje individuálne vnútorné riadenie učiaceho sa — sebariadenie, je charakteristický pre samostatné učenie — samoučenie. V druhej kapitole „Pojem samostatného učenia z aspektu interiorizácie poznatkov“ ilustruje autor na viacerých výskumoch, že samoučenie skutočne zastáva významné miesto v živote človeka (napr. v Bratislave sa mimo školských sústav vzdeláva 43,5 % obyvateľov) a rozoberá aj podnety,

ktoré smerujú k racionalizácii samostatného učenia.

Autor vystihol, že proces samoučenia nemožno chápať ako výlučne individuálnu záležitosť. V širšom pohľade, spájajúcom teóriu s praxou, zdôrazňuje najmä podiel školy na racionalizácii samostatného učenia. Kriticky sa stavia k rôznym anarchistickým teóriám, ktoré hlásajú odumieranie škôl a snažia sa ich postupne likvidovať. V škole vidí autor jednu z najrozhodujúcejších možností, ako v logickej nadväznosti na vzdelávací proces v škole prehĺbiť, znásobiť a dovŕšiť jeho výchovné výsledky v procese samoučenia. Zdôrazňuje, že na rozdiel od priameho riadenia, charakteristického pre proces vyučovania, nepriame (sprostredkované) riadenie vzdelávacieho procesu v individuálnych podmienkach utvára oveľa väčšie možnosti racionalizácie, ako sa dosiaľ predpokladalo. To znamená, účinným výchovným pôsobením viesť vzdelávajúcich sa k racionalizácii samoučenia. Podľa autora by aj učebnice mali obsahovať racionalizačné návody (napr. v úvode, v príslušných častiach učiva, ktoré si treba osvojiť odlišne a pod.).

V tretej kapitole sa sprostredkujú poznatky riešenia o probléme racionalizácie samoučenia v iných krajinách. Autor sa kriticky stavia k niektorým tendenciám absolutizovať individuálne učenie (napr. niektoré smery v USA). Dozvedáme sa, ako tento problém riešia v ZSSR a NDR. Podstatná časť tejto kapitoly tlmočí situáciu u nás. Autor sa opiera o projekt „Osvojovania racionálnych programov samostatného učenia“, ktorý podrobne rozoberá.

Vo štvrtej kapitole sa riešia problémy motivácie v samostatnom učení. Vhodná a primeraná motivácia je jedným z najdôležitejších

predpokladov úspešného samoučenia. Problematiku motivácie nemožno riešiť bez účasti takých kategórií, ako sú schopnosti, záujmy, aspirácie, incentívy, odmeny a tresty. Autor tu pedagogicko-psychologickým prístupom analyzuje účasť jednotlivých spomínaných javov v procese motivácie. Opiera sa pritom najmä o vlastné bohaté výskumy z tejto oblasti.

Samoučenie, ako každá iná pracovná činnosť, vyžaduje určité predpoklady. V 5. kapitole „Predpoklady samostatného učenia mládeže a dospelých“ sa autor zaoberá práve týmito predpokladmi (učebné prostredie, časové a psychohygienické podmienky samoučenia atď.), pričom bohato využíva psychologické poznatky, ako aj poznatky z iných vedných disciplín. Napr. rozoberá vplyv rôznych farmák na psychiku človeka a ich konečný vplyv na samoučenie. Upozorňuje na škodlivosť požívania rôznych stimulačných látok u študentov, napr. v období skúšok a pod.

Aj z iných oblastí je dobre známe, že ak nejakú činnosť vykonáme podľa vopred zostaveného programu, v nemalej miere sa zväčší efektívnosť určitého procesu. Nie je to inak ani pri procese samostatného učenia. V kapitole „Zostavovanie programov efektívneho osvojovania poznatkov“ rieši doc. Grác zostavovanie takýchto programov z hľadiska časovo pravidelných podmienok. Podľa neho treba brať do úvahy najmä tieto tri hľadiská:

a) psychologické, v ktorom hrá dôležitú úlohu interferencia a transfer;

b) psychohygienické, v ktorom je dôležité, aby učebná látka na seba významove nadväzovala;

c) psychofyziológické, v ktorom treba brať do úvahy vplyv únavy, znalosť výkonnostnej krivky

človeka a pod. Pri zostavovaní individuálneho plánu osvojovania učiva často nemožno všetky tieto hľadiská zladať. Preto treba riešiť situáciu kompromisom, čo autor ilustruje konkrétnym príkladom.

V 7., 8. a 9. kapitole sa zaoberá úlohou pozornosti, pamäti a myslenia v procese samostatného učenia. Ako je známe, predpokladom efektívneho samoučenia je maximálne sústredenie pozornosti. Na výsledkoch rôznych experimentov autor dokazuje nevhodnosť samostatného štúdia pri simultánnom počúvaní hudby. Je to zlozvyk zaužívaný najmä medzi mládežou. Autor dáva k dispozícii konkrétne cvičenie na koncentráciu pozornosti.

V kapitole o pamäti upozorňuje doc. Grác na jednotlivé typy pamäti a ich význam pre samoučenie. Podrobne rozoberá a ilustruje uplatnenie mnemotechniky ako pomôcky na zapamätanie. Dotýka sa aj takých techník, ako je hypnopédia (učenie v spánku), ktorej výsledky sú dodnes sporné.

Pri učení zohráva nepochybne najdôležitejšiu úlohu myslenie. Pre učiacich sa je však problémom toto myslenie aktivizovať. Viaceré psychologické poznatky môžu v procese samostatného učenia napomáhať riešenie myšlienkových úloh. Tieto poznatky autor ilustruje na faktoroch, ktoré sťažujú riešenie úloh, a na faktoroch, ktoré riešenie úloh uľahčujú. Zdôrazňuje, že seba výchovou možno úspešne rozvíjať a zdokonaľovať svoje myšlienkové postupy.

V 10. kapitole sa čitateľ dozvie o spôsoboch a metódach samostatného učenia. Autor sa v nej zaoberá učením nahlas a potichu, individuálnym a skupinovým učením, učením po častiach a vcelku, pričom každú metódu a spôsob hodnotí z hľadiska výhod a nevýhod. Ako každá iná

činnosť, aj samostatné učenie je plnohodnotnejšie, ak sa použijú efektívne a racionálne spôsoby učenia.

Konkrétnymi technikami samostatného učenia sa autor zaoberá v 11. kapitole. Rozlišuje techniky bezprostredného a sprostredkovaného samoučenia. K prvým zaraďuje rozličné techniky rýchleho čítania, pri ktorých je rýchlosť čítania podmienená napr. percepciou, selekciou a pod. Uvádza aj konkrétne cvičenie rýchleho čítania. Do druhej skupiny patria techniky grafického spracovania učiva, ku ktorým autor zaraďuje podčiarkovanie textu (farebné, doplnené značkami a symbolmi) a konspektovanie učiva.

Jednou z významných podmienok osvojovania učiva je opakovanie. Autor sa ním zaoberá v 12. kapitole, pričom sleduje v podstate dve úlohy opakovania pri samostatnom učení: osvojovania učiva opakovaním a jeho udržanie v pamäti.

Obsahom 13. záverečnej kapitoly je samoučenie z aspektu vekových osobitostí. Je známe, že s postupujú-

cim vekom sa menia takmer všetky psychické kvality človeka. Tieto zmeny majú vplyv aj na proces samoučenia. Keďže samoučenie čoraz väčšmi nadobúda permanentný charakter, autor sa zaoberá osobitosťami jednotlivých psychických procesov v rôznych vekových obdobiach.

Recenzovanú prácu J. Gráca možno oprávnene označiť ako prínos do našej pedagogickopsychologickej literatúry, určenej pre najširšiu verejnosť, zaoberajúcej sa efektívnym a racionálnym získavaním poznatkov v individuálnych podmienkach. Publikácia je ohnivkom, ktoré pohľadom odborníka-psychológa dopĺňa nevelký rad prác určených efektívnemu a racionálnemu samoučeniu (môžeme spomenúť napr. H. Smitmans: Študovať — ale ako? Smena 1977 a W. Zielke: Jak racionálně studovat. Praha 1977). Psychológii samoučenia možno odporučiť všetkým záujemcom o kvalitné a pritom racionálne získavanie nových vedomostí.

M. KUBEŠ

Z. M. Šilina: *Formirovanije obščestvennoj napravlennosti ličnosti školnika* (Formovanie spoločenskej zameranosti žiakovej osobnosti). Moskva, Prosveščenie 1977, 223 strán.

Výchovný proces, na ktorom sa rozhodujúcou mierou podieľa škola, závisí predovšetkým od práce triedneho učiteľa. Od jeho aktívneho prístupu, odbornej, pedagogickej

a metodickej vyzbrojenosti závisí efektívnosť výchovnej práce. Z. M. Šilinová sústreďuje v recenzovanej knihe pozornosť triedneho učiteľa na formovanie spoločenského zamerania osobnosti žiakov, pretože táto skutočnosť určuje a podmieňuje ich hlavnú morálnu charakteristiku.

Práca Z. M. Šilinovej nie je vedeckou monografiou, je to metodická príručka určená pre výchovnú prácu triednych učiteľov. Vychádza